

de Zelfzwichter

Nummer 2023-03

**Hoe EAGM de gemeente
Westerwolde 'ontzorgt'**

pagina 3 →

Leven met de wind

pagina 7 →

**De nieuwe roeden van De Vier
Winden in Pieterburen**

pagina 11 →

Inhoud

- 3 Hoe EAGM de gemeente Westerwolde 'ontzorgt' qua molenonderhoud en –restauratie →
- 7 Leven met de wind: Rolf Wassens 50 jaar molenaar!
- 11 De nieuwe roeden van De Vier Winden in Pieterburen
- 15 Museale molenvondst →
- 16 Ander molennieuws →
- 17 Molenonderhoud →
- 23 Uit de Groninger molenwereld →

Het Groninger Molenarchief is gevestigd in het Groninger Molenhuis Raadhuisstraat 3, 9988 RE Usquert 0595 - 74 93 30

Op de website www.groningermolens.nl vindt u een overzicht van bestaande en verdwenen molens, met een algemeen verhaal per molen en afbeeldingen en archiefstukken.

Zelfzwichter

Een wieksysteem met kleppen die automatisch openen en sluiten afhankelijk van de wisselende windkracht. Eén van de verbeteringen ten opzichte van de oudhollandse zeilwieken.

COLOFON

de Zelfzwichter

Jaargang 27, nummer 3

december 2023

ISSN 1877-7732

Losse nummers: 4 euro plus porto

De Zelfzwichter verschijnt in 2023 in de maanden mei, september en december. Donateurs van de Stichting Het Groninger Molenhuis ontvangen het blad automatisch.

DONATIES

Minimaal 20 euro per jaar

Het Groninger Molenhuis

Raadhuisstraat 3, 9988 RE Usquert

0595 - 74 93 30

www.erfgoedpartners.nl

Rekeningnummer:

NL32 TRIO 0784 8534 28

REDACTIE

Herman Bröring, Johan van Dijk,

Ids van der Honing,

Jan Kugel, Bert Steenhuizen,

Margreet Versteeg

eindredacteur Thea Pol

pol@erfgoedpartners.nl

Aan dit nummer werkten mee:

Herman Bink, Albert Buursma,

Carien Kremer, Anne Wieringa

De redactie behoudt zich het recht voor ingezonden artikelen in te korten en/of aan te passen. Overname van artikelen is eerst na overleg met de uitgever toegestaan.

Vormgevingsconcept: Gerard de Vries

Opmaak: Bert Holtkamp

Drukwerk: Scholma Print & Media

Sluitingsdatum: 16 februari 2024

kopij 2024/1

OMSLAG-thema 2023:

100 jaar De Hollandsche Molen

Hoe EAGM de gemeente Westerwolde 'ontzorgt' qua molenonderhoud en -restauratie

Interview met Ezra van der Elst en Joep Gründemann

Tekst: Albert Buursma
Beeld: Jelte Oosterhuis

EAGM is een technisch adviesbureau op het gebied van onroerend erfgoed. Sinds 2014 zorgt het bureau voor alle aspecten van molenrestauratie en -onderhoud. Daarbij gaat het niet om de werkzaamheden zelf, die worden juist gecoördineerd met inzet van verscheidene partijen. Hoe dat in zijn werk gaat, komt aan bod in dit interview met Ezra van der Elst, algemeen directeur van EAGM, en Joep Gründemann, molenaar van de Vestingmolen Bourtange en contactpersoon van Ezra 'in het veld'.

*Van links naar rechts:
Joep Gründemann, Ezra van der Elst,
Harm Prenger, Remko Verstok*

Het interview vindt plaats bij molen De Korenbloem te Vriescheloo, waar we in de naastgelegen koffie- en theeschenkerij gastvrij worden ontvangen door het echtpaar Prenger, waarvan Harm tevens molenaar is. Samen met zijn collega Remko Verstok is hij bij dit vraaggesprek aanwezig. Ezra's achtergrond is wis- en natuurkunde en dat komt hem goed van pas: 'Je moet weten hoe het krachten spel in elkaar zit. Een werkende molen moet hecht en sterk zijn.' Als vijf- of zesjarig jongetje kwam hij al over de vloer bij Paul Groen, zijn huidige collega-directeur, toen bij molen De Valk te Montfoort. 'Na mijn studie en een periode in het buitenland keerde ik bij hem terug en heb ik voor Paul tekeningen gemaakt en tuinmolens gebouwd met een vlucht van 4 meter 40. Zo kreeg ik kennis van techniek. Vervolgens ging ik inspectierapportages maken en onderhoudsplannen opstellen. Later kwam daar projectmanagement bij en werd

het de bedoeling dat ik te zijner tijd de zaak zou overnemen. We werken nu samen en delen de liefde voor techniek.'

Joep Gründemann is molenaar op de 43 jaar oude standerdmolen van Bourtange. Ook hij heeft altijd al interesse voor – oude – techniek gehad. Hij is in 1998 in Westerwolde komen wonen, in Bourtange. Bij een bezoek aan de molen aldaar werd hem duidelijk gemaakt dat er ook een opleiding voor molenaar was. 'Na veel vijven en zessen ben ik die gaan volgen en heb die uiteindelijk ook afgerond.' Hij kwam terecht bij Molenwerkgroep Oost-Groningen, die zorgt voor de opleiding van molenaars en voor het bemensen van de molens. 'Ik werd redacteur van het clubblaadje, maar daar bleek ook een bestuursfunctie aan vast te zitten. Vervolgens kwam ik bij het Gilde en daar kwam ook een bestuursfunctie bij. Zo rolde ik er steeds verder in.'

Molenaars Harm Prenger en Remko Verstok bij het spekkendikkenmeel waarmee de typisch Oost-Groningse lekkernij spekkendikken kan worden gemaakt. Volgens traditie bakt men spekkendikken op oudejaarsdag, in speciale kniepertjes- of nieuwjaarsijzers.

Wat doet EAGM?

Ezra legt uit: 'EAGM is in 2003 door Paul gestart als een ZZP-onderneming. De focus lag toen op restauratieplannen voor molens. Later, na de krediet- of bankencrisis van 2008, kwamen daar vanaf 2014/15 andere typen monumenten bij. Met molens alleen zijn de groei- en leerkansen beperkt en vrijwel alle molens in Nederland zijn al gerestaureerd. Nu maken de molens nog zo'n 40 procent van onze werkzaamheden uit in Nederland, maar in het buitenland doen we vrijwel alleen molens.' EAGM regelt voor moleneigenaren vrijwel alles wat met onderhoud en restauratie te maken heeft: van de inspecties, werkbestedingen, reken- en tekenwerk en begrotingen tot het regelen van vergunningen en vervolgens van de offertes, gunning tot uitvoering van het project zelf met technische begeleiding, projectmanagement, budgetbewaking en uiteindelijk de oplevering. In feite 'ontzorgt' het bedrijf op die wijze de gemeente Westerwolde, al blijft die natuurlijk wel eindverantwoordelijk. EAGM 'zorgt' nu in opdracht van de gemeente Westerwolde voor vijf molens, die van Bellingwolde, Bourtange, Ter Haar, Veelerveen en Vriescheloo. Behalve de replica-standermolen van Bourtange zijn het alle rijksmonumenten.

Hoe kwam het EAGM terecht in Westerwolde?

Ezra: 'In 2014 nam medewerker bouwkunde van Westerwolde, Johan Klunder, contact op met de vraag of wij onderhoudsplannen wilden maken in verband met een subsidieaanvraag. Dat hij bij ons terecht kwam is niet zo verwonderlijk, want zoveel molenadviesbureaus zijn er niet; eigenlijk gaat het maar om vier gecertificeerde molenadviesbureaus en een paar ZZP-ers.'

Voor de vijf molens waar EAGM voor zorgt is in 2020 samen met de molenaars en de gemeente, met name Johan Klunder, een prioriteitenlijst voor onderhoud en een bijbehorend nieuw plan opgesteld. De aanpak van EAGM leidde tot het 'ontzorgen' van de molenaars en de gemeente. Ezra: 'Natuurlijk informeren wij geregeld de gemeente, want, die moet met de ondertekening

uiteindelijk alles goedkeuren. Daarbij gaat het om zaken die variëren van de aanbestedingsprocedures, de inkoopvoorwaarden, tot het opstellen van contracten. Er moet veel gecoördineerd worden. Je kunt niet alles bij één aannemer neerleggen, want je hebt met aanbestedingen te maken.' Ezra benadrukt dat daarbij de cohesie van het onderhoudsteam belangrijk is: 'Je hebt met z'n allen een gezamenlijk doel.'

Aanspreekpunt

Ezra: 'De gemeente ziet ons als aanspreekpunt. Het eerste aandachtspunt is de veiligheid en de molens moeten wind- en waterdicht zijn. Daarvoor stelt zij best wel een behoorlijk budget beschikbaar. De molens zijn Rijksmonument en daartoe bekostigt het Rijk jaarlijks 60 procent van de onderhoudskosten. De overige 40 procent moet via andere wegen binnenkomen. Er is geen provinciaal molenplan en dus ligt er behoorlijk wat op het bordje van de gemeente, wanneer het onderhoud van een molen jaarlijks gemiddeld 10.000 euro bedraagt. Joep vult aan: 'Voor Bourtange ligt dat nog weer anders, want die molen is geen monument en krijgt daarom geen rijks-subsidie. Zodoende moet de gemeente daar voor veel meer neertellen. Het is min of meer vanzelfsprekend dat een molen moet draaien. Als die niet – meer – draait, valt het op, maar draaien kost wel veel geld.'

Ezra vult aan: 'Daarbij gaat het wel om maatschappelijk geld dat goed besteed moet worden: een molen moet veilig zijn. Daarbij speelt ook de molenaar een belangrijke rol. Voor 2020/2021 is door de gemeente Westerwolde een behoorlijk bedrag beschikbaar gesteld en daarmee zijn de meeste knelpunten nu opgelost. Wat dat betreft was 2022 een topjaar: er moest veel gebeuren. Het grootonderhoud is nu gedaan en dan is het verder bijhouden.'

Korte lijntjes

Joep merkt op dat de bereikbaarheid van de gemeente nogal eens te wensen overlaat. 'De molen van Bourtange krijgt jaarlijks zo'n 15.000 bezoe-

kers. Dat geeft slijtage. Vorig jaar was een traptree stuk, dan moet er snel gehandeld worden. Via de officiële weg kan dat lang duren, maar na een belletje met de juiste persoon was dat euvel in een dag hersteld. Daarbij gaat het om goede contacten met het onderhoudsteam dat de gemeente Westerwolde nog heeft, met een eigen timmerman.' Wanneer de gemeente wordt gewezen op mogelijk gevaar en de verantwoordelijkheid die zij heeft, dan wordt er wel sneller gehandeld.

Wat de contacten in het veld aangaat, is Joep min of meer de vertegenwoordiger naar Ezra toe voor de vijf molens die EAGM onder haar hoede heeft: 'Dat is min of meer zo gegroeid. Op die manier hebben we korte lijntjes. Tussen de molenaars onderling gaat het goed. We kennen elkaar en vangen elkaar geen vliegen af; zitten niet in elkaars vaarwater.'

Biotoopwachter

Behalve molenaar is Joep ook biotoopwachter, overigens een onderdeel waarvoor EAGM ook onderzoek verricht, maar dan voor andere gemeenten. Op de vraag hoe het er met de molenbiotopen in Westerwolde voor staat, stelt hij vast dat de meeste molenbiotopen redelijk zijn, maar een tweetal abominabel. Volgens hem kan de nieuwe omgevingswet voordelen bieden: 'Bij Bourtange staat de molen binnen de vestingwallen, maar wel

op een verhoging. Buiten de grachten staan wel bomen, maar die kunnen ook veiligheid bieden bij storm doordat ze een deel van de wind(stoten) opvangen. Door een huis zo te draaien dat het met de kopse kant van de gevel naar de molen staat, kan de molen meer wind vangen....'. Ezra: 'Je moet een balans proberen te vinden tussen nieuwbouw en het recht op de wind. Tegenwoordig kan dat met moderne techniek, met computersimulaties. Er kan bijvoorbeeld meespelen hoe daken, maar ook het complete nieuwbouwontwerp moet worden gemaakt.

Tot slot

Een eindvraag is altijd wat de geïnterviewden zelf nog kwijt willen. Ezra en Joep geven enkele voorbeelden van wat er in de afgelopen paar jaar allemaal tot stand is gekomen bij de vijf Westerwoldse molens. Zo heeft de molen van Bellingwolde de primeur van het eerste achtkant dat is bekleed met EPDM (Ethyleen Propyleen Dieen Monomeer; een soort rubber) dat als een elastisch folie met een onderlaag van bitumen, zo'n vijftig jaar mee gaat. De stellingmolen van Bourtange heeft nieuwe, minder zware, houten roeden gekregen. Zo is het gevlucht een stuk lichter geworden, waardoor de molen nu rechter staat. Kortom: beiden zijn trots op wat er in goede samenwerking met vele partijen en allemaal tot stand is gebracht.

Leven met de wind: Rolf Wassens 50 jaar molenaar!

Tekst: Johan T. van Dijk
Beeld: Jelte Oosterhuis

Een molenaarsjubileum van 50 jaar komt niet zo heel vaak voor en in de provincie Groningen was er nog geen molenaar die bij leven en welzijn mocht vieren dat hij of zij het getuigschrift (vrijwillig) molenaar 50 jaar in handen had. Rolf Wassens, inmiddels alweer een aantal jaren inwoner van Wildervank, bereikte deze bijzondere mijlpaal als eerste. Tijd voor een uitgebreid interview met deze molenaar die ook vele jaren van zijn passie zijn beroep heeft gemaakt.

Erfelijk belast

Je kunt gerust stellen dat Roelof H. Wassens (1953) erfelijk belast is. Als telg uit een Drentse molenaarsfamilie lijkt het misschien weinig verrassend dat Rolf een lange staat van dienst als mulder heeft, maar dat ligt toch iets genuanceerder. 'Mijn opa was molenaar op de molen in Balkbrug die tegenwoordig bekend staat als De Star. Hij had drie zoons, maar die kozen juist allemaal voor een ander bestaan dan als molenaar omdat ze niet hetzelfde zware en harde bestaan wilden hebben als hun vader' begint Rolf te vertellen over zijn familiegeschiedenis. Als klein ventje ging Rolf met zijn grootvader mee naar de molen, de draaiende wieken maakten toen al een onuitwisbare indruk op hem. Opa Wassens overleed vrij jong, maar bij zijn kleinzoon was het molenvuur ontstoken. Toen Rolf ging studeren in Groningen meldde hij zich voor de opleiding tot vrijwillig molenaar bij Bernard Dijk. Rolf was een van zijn allereerste cursisten. Harm van Huis uit Garnwerd, de eerste gediplomeerde vrijwillig molenaar van de provincie Groningen, had zijn opleiding in Hattem moeten volgen, maar Rolf had het geluk dat hij bij Dijk terecht kon: theorieles in het muldershuisje naast poldermolen De Eolus aan het Aduarderdiep bij Den Ham en praktijkinstructie op korenmolen De Onderneming in Vierhuizen. 'Dijk was een fantastische leermeester, al hield die er soms wel stellige meningen op na. Maar terugkijkend kunnen we hem zeer dankbaar zijn voor zijn pionierswerk' vertelt Rolf over die periode. Op 3 juni 1973 slaagde Rolf voor het molenaarsexamen op korenmolen De Meeuw in Garnwerd.

Vrijwilliger of beroeps?

Naast Balkbrug was Rolfs familie molenaar in onder andere het Drentse Zuidwolde en in Midlaren. Het was op een andere Drentse molen waar de kiem werd gelegd voor Rolfs werk als ambachtelijk korenmolenaar. 'Ik woonde op kamers in Peize en begin jaren zeventig was de korenmolen in het dorp net gerestaureerd en had bakker Koning bedacht dat hij met het meel van de molen wilde gaan werken. Bart Schokker werd als molenaar

aangetrokken en ik heb heel wat uurtjes bij hem op de molen doorgebracht en zo de beginselen van het malen geleerd' legt Rolf uit. Ook kwam hij in die periode wel op de molen van Bökkers in het Overijsselse Olst, al werd daar toen niet zoveel gemalen. De nodige praktijkervaring deed Rolf ook op bij Sikkens in Munnekezijl. De geschiedenisstudent wilde graag zijn brood met de molen gaan verdienen, maar zag geen mogelijkheden. Het was molenaar Schokker die hem ertoe aanzette om toch professioneel aan de slag te gaan. Er was echter nog niet zoveel werk. Direct na het behalen van zijn getuigschrift hielp Rolf mulder Jan Pol in Dalen op de molen mee bij de eerste cursus voor (vrijwillig) molenaars in Drenthe. Ondertussen zag hij bij zijn familie in het Drentse Zuidwolde dat zo'n bedrijf rond de molen toch wel erg leuk was. In 1974 was er door enthousiaste bakkers, vrijwillig molenaar en ambtenaar Monumentenzorg Jos Gunneweg en de gemeente voor gezorgd dat korenmolen De Vrijheid in Schiedam weer in vol bedrijf gekomen was. Door zijn kandidaatscriptie, met de achteruitgang van windmolens als onderwerp, kwam hij in dezelfde tijd al voor het eerst in Schiedam terecht. Maar Rolf bleef ook verder rondreizen, mede dankzij de inspanningen van Arie de Koning, de latere directeur van De Hollandsche Molen. Op de molens van Oudorp en Vragender werd Rolf een vaak geziene gast. Frans Gunnewick, de molenaar van Vragender, was bijna een vaderfiguur voor Rolf. 'Er waren meerdere ambachtelijke maalbedrijven, stel je toch eens voor dat mij dat ook zou lukken' hield Rolf zich steeds voor ogen. In 1976 werd het Ambachtelijk Korenmolenaars Gilde (AKG) opgericht. Rolf kwam gelijk in het bestuur als tweede secretaris. Naar voorbeeld van Schiedam gingen meer molens in den lande aan het malen zoals in Wervershoof en Groesbeek. In 1977 ging Rolf zelf als tweede molenaar in Schiedam aan de slag en genoot hij van de 'vrijheid op De Vrijheid'. Men kon er een redelijke boterham aan overhouden: alle partijen betaalden goed. De verandering van de opvatting van voeding had daar zeker mee te maken: geen witbrood meer! Volkorenbrood werd voorheen als minder-

waardig gezien, maar steengemalen volkorenmeel kreeg een sterke voorkeur in deze periode.

Feerwerd

Bij Rolf kwam steeds meer het besef dat hij wel voor zichzelf wilde beginnen. Zijn toenmalige echtgenote kwam uit Groningen en wilde daar ook graag wonen. In die tijd was Henk Epskamp als beroepsmolenaar op koren- en pelmolen Joeswert in Feerwerd actief. 'Henk kon daar een inkomen uithalen, ook met dank aan de biologische bakkerijen, echte pioniers in die tijd' vertelt Rolf. 'Feerwerd' draaide voor een groothandel die weer leverde aan bakkerijen. Persoonlijke omstandigheden noodzaakten Henk Epskamp te verhuizen en mede via Rolfs voormalige instructeur Bernard Dijk, destijds bestuurslid van Molenstichting De Meeuw en Joeswert, werd Rolf in 1980 beroeps-

molenaar op de Joeswert. Twee jaar later werd hij na vele jaren studievertraging doctorandus in de geschiedenis. De zaken liepen heel goed: er werd geleverd aan diverse groothandels en met name op de molen in Garnwerd werd veel van het gemalen meel aan particulieren verkocht, tezamen met handwerkjes van vrouwen uit het dorp. Een groot deel van deze inkomsten kwam ten goede aan het onderhoud van de Joeswert. Rond 1983 werd de Joeswert met dank aan Duitse onderdelen uitgebreid met een tweede koppel maalstenen, dat bij windstilte ook door een elektromotor kan worden aangedreven. Timmerman en (vrijwillig) molenaar Jacob Oosterhof nam veel klussen binnen de molen op zich en ook (vrijwillig) molenaar Libbe Kooistra kwam assisteren. 'Zo werd er tien à twaalf ton per week gemalen. Daarnaast kwam er het SpeltProject Pieterburen

en was er een bierbrouwerij in Ezinge. Dat ging tot het einde van de jaren negentig goed. Toen kwam er een landelijke teruggang, de concurrentie van de grote jongens was groot. In Schiedam viel het zelfs helemaal stil' herinnert Rolf zich van deze periode. Ook in Feerwerd viel een grote afnemer af: bakkerij Impuls in Pieterburen stopte vrij plotseling, de brouwerij ging failliet. Alhoewel ook Rolfs bedrijf aan een zijden draadje hing, ging hij niet bij de pakken neerzitten: hij vond werk bij de bloemenveiling in Eelde en werkte daar in de ochtend samen met een bijzondere club mensen, voornamelijk meer kleine ondernemers die met alleen hun bedrijf het hoofd financieel niet boven water konden houden.

Organist Rolf

De passie voor de wind mag voor Rolf wel duidelijk zijn waar het molens betreft, maar muziek en (kerk)orgels waren én zijn altijd ook erg belangrijk voor hem geweest. Al vanaf zijn 16e is Rolf ook actief als organist. 'Ook een orgel werkt met en op wind, misschien dat het me daarom juist ook zo aanspreekt. En het is gewoon fantastisch om op zo'n schitterend oud instrument te kunnen spelen' meldt Rolf over zijn andere grote liefhebberij. Juist via de contacten van zijn collega-organist Kor van Dijk van het historische Van Damorgel in de kerk van Garnwerd, rolde hij op latere leeftijd in het onderwijs. En niet als geschiedenisleraar, maar als parttime leraar economie: 'Ik ben sociaal-economisch historicus en kon boekhouden vanwege mijn bedrijf, en omdat juist in die hoek een lerarentekort was kon ik daar terecht.' Hij kon zo voldoende verdienen om met de molen door

te blijven gaan en het lesgeven was fysiek veel minder belastend dan het werk op de bloemenveiling. 'En ik heb zo ook nog een klein pensioentje opgebouwd' voegt Rolf er met zijn karakteristieke glimlach aan toe. Na het overlijden van Bernard en Riek Dijk, woonde hij met zijn toenmalige partner een aantal jaren naast De Eolus. Toch vond hij het te eenzaam op die plek, 'al waren de wolkenluchten wel fantastisch.' Ook het beheer van twee molens viel hem zwaar. Uiteindelijk kwam Rolf met zijn grote liefde Johanna, met wie hij inmiddels alweer zeven jaar getrouwd is, terecht in Wildervank, tegenover de kerk: hij hoeft de straat maar over te steken en kan orgelspelen!

Weer vrijwilliger

Ooit begon Rolf als vrijwilliger in de molenwereld en de cirkel is wat dat betreft rond: nadat hij het maalbedrijf in Feerwerd van de hand had gedaan aan een opvolger, is hij nog regelmatig als vrijwilliger op de Joeswert te vinden. En een van zijn grote specialiteiten, het billen (scherpen) van maalstenen, oefent hij ook nog op vrijwillige basis uit voor collega's. Niet alleen in Nederland, maar ook over de grens in het Oostfriesse Spetzerfehn. Ook is hij weer secretaris geworden van het AKG en schrijft hij regelmatig voor molenbladen als Molens van De Hollandsche Molen en de Molenwereld. Het malen en kruien valt hem vanwege rugklachten wat zwaarder, maar verder is Rolf nog gezond en geniet hij er erg van dat hij meer tijd heeft om bijvoorbeeld met zijn vrouw op reis te gaan en te wandelen en fietsen. Terugkijkend op 50 jaar molenaarschap ziet hij dat het niet vanzelf gegaan is, maar hij zou het zo weer doen!

De nieuwe roeden van De Vier Winden in Pieterburen

Interview met Martijn en Bob Krabbendam

Tekst en beeld: Herman Bink

Het was even zoeken. Bijna verstoep achter een huizenrij in het dorp Wagenborgen bevindt zich achter een door Martijn en zijn gezin bewoonde boerderij de loods van Restauratiewerken Krabbendam. Er zijn daar op dit moment vier man actief. Eigenaar is Martijn Krabbendam (Amsterdam 1976). Hij wordt geassisteerd door ZZP'er broer Bob Krabbendam (Woltersum 1979) en nog twee werknemers.

Als ik het bedrijf binnenkom ruik ik de aangename geur van vers bewerkt hout. Er staan verscheidene machines en gereedschappen, zakken zaagsel, potten met lijm en vernis etc. Het is duidelijk: hier wordt gewerkt. Ik zie er vakkundig bewerkte lange gladgeschaafde heklatten liggen en nog langere zoomlatten. In de ruimte ernaast hangt aan de muren keurig gerangschikt het nodige gereedschap.

Mij wordt een bakje koffie aangeboden en bij een inderhaast opgezet tafeltje kan het interview met beide broers beginnen.

Geschiedenis

Het begint allemaal met hun vader Tom Krabben-dam (1948-2012). In Leiden opgeleid tot houtzager wil hij graag zelf hout zagen om er zijn meubels van te maken. Dit ideaal wordt uiteindelijk verwezenlijkt in Woltersum. Daar wordt hij molenaar

op de houtzaagmolen Fram. Hij gaat met zijn gezin vlak bij de molen wonen. Tom is in bredere kringen al bekend als gitarist van de 'roemruchte' Amsterdamse band The Outsiders (jaren zestig). In het begin verzorgt zijn bedrijf allerlei timmerwerk aan woningen en (historische) gebouwen en monumenten, waaronder ook molens. Als in 2010 subsidie vrijkomt voor het onderhoud van molens, levert dat veel restauratiewerk op. Allereerst aan houtmolen Fram waar alle wielen worden vervangen.

Overname bedrijf

Na zijn plotselinge overlijden in 2012 neemt zoon Martijn het bedrijf over. Houtzaagmolen Fram was in Martijns kindertijd zijn speelterrein. Als jochie van vier leidde Martijn er al nieuwsgierige Duitse toeristen rond. Na zijn middelbareschooltijd weet hij: ik wil ook met m'n handen werken. En dat werk bevalt Martijn goed. In het bedrijf van vader Tom kon hij zo aan de slag. Later, in 2018, gaat broer Bob als ZZP'er er ook aan het werk. Hij is bedreven in computertekenen, wat goed van pas komt.

Niet alleen molens

Wat zijn bijzondere klussen geweest waaraan de broers hebben gewerkt? Martijn: 'Nieuwe molenwielen maken voor De Dellen in Nieuw-Scheemda valt daar zeker onder.' Daar zijn de broers het over eens. Maar ook een klus als het restaureren van de torenspits van de kerk in Haren. Daarvoor maakten ze een nieuwe torenspits met loden muts. 'Wij zijn niet alleen met molens bezig.'

Pieterburen

Molens worden regelmatig gecontroleerd op gebreken. Een moleneigenaar kan daarbij in Groningen bijvoorbeeld Wieringa Bouwadvies inschakelen. Dat werd gedaan door Het Groninger Landschap eigenaar van molen De Vier Winden in Pieterburen. Constatie: restauratieonderhoud dringend nodig. Martijn: 'Wij werden voor deze klus benaderd. Dus zijn we daar nu druk bezig.'

Van alle molens in Groningen is dit de enige met roeden van 50 jaar oud. Ze zijn in 1973 nog gelast door Bremer. De gemiddelde levensduur van roeden is ongeveer 40 jaar. Bij intensief gebruik zelfs nog korter, want anders gaan er scheuren ontstaan wat gevaar oplevert. Dus in Pieterburen gaan we de molen van nieuwe roeden voorzien en brengen we nieuw hekwerk aan. Ook is onderhoudswerk aan de stelling nodig.'

De hekstocken zijn 2,50 m lang, de zoomlatten negen meter. Ze zijn gemaakt van larixhout, meest afkomstig uit Duitsland of Denemarken. Larix uit Rusland mag niet meer ingevoerd worden. Het hout blijft blank, wordt niet geschilderd of gevernist. Dan blijft het 't langst goed. Onder schilderwerk gaat hout vaak rotten. Ze pakken de zaken hier grondig aan, dat is duidelijk. Op hun internetsite staat dan ook dat ze: '..... oog hebben voor detail....gebruik maken van materialen van de

hoogste kwaliteit....klaar staan voor het herstel en/of onderhoud van uw object.'

Vervoer van de roeden

Die lange roeden moeten vervoerd worden naar de molen. Vroeger leverde dat regelmatig problemen op. Soms vervoerde men ze via het water. Was een te passeren sluisje te klein dan had men daar een oplossing voor. In de sluisdeuren werd een gat gemaakt met een speciale roedenschuif waardoor ze er toch doorheen kwamen. Tegenwoordig vindt vervoer plaats met grote vrachtwagens.

Bij sommige klussen schakelt het bedrijf zo nodig diverse specialisten of leveranciers in. Daarvoor hebben ze een breed netwerk tot hun beschikking. Voor De Vier Winden levert bijvoorbeeld molenbouwer Nieman uit Adorp de roeden. Hij maakt de roeden van *cortenstaal*. Het laswerk daarvoor is een secuur werkje dat ze hier in de timmerwerkplaats in Wagenborgen niet doen.

Ik ben onder de indruk gekomen van wat ik hier gezien en gehoord heb. Restauratiewerken Krabbendam is een veelzijdig en gespecialiseerd bedrijf dat onderhoudsklussen degelijk en professioneel aanpakt. Beide broers en hun personeel zetten zich daar dagelijks enthousiast voor in waardoor veel molens in de provincie Groningen kunnen blijven draaien.

MOLENSTEENMAKERIJ

HANS
TITULAER

voorheen
HEINRICH VAN HEES

Alle soorten molenstenen, scherpdienst, afstellen, maaltechnisch advies.
Onderhoud aan oliestenen en pelstenen.
Restauratie van stenen en maalstoelen.
Kweernen, wrijfstenen, demo-stentjes.
Kneus- en scherphamers.

www.molenstenen.nl

Werkplaats: Eendenpoelseweg 6a, 6581 AB Malden, Nederland
Tel.: 0031 (0)24 696 36 54 / 0031 (0)6 53 66 76 86
E-mail: molensteenmakerij@planet.nl

PASSIE VOOR
DUURZAAM
AMBACHTELIJK
MEEL

Broodmeel - cakemixen - pannenkoek mixen - bakbenodigdheden

Meleewinkel

In onze meleewinkel aan de Woldweg 70 in Kropswolde vindt u een uitgebreid assortiment aan diverse broodsoorten, cakemixen etc.

Webwinkel

Besiek onze webwinkel en maak kennis met alle producten die wij kunnen leveren. Vindbaaringswijze voor 12:00 uur kunnen de volgende dag al bij u thuis geleverd worden.

Mulder Pot - Kropswolde, Woldweg 70, 9607 PG Kropswolde, 0598 - 394 953
www.molensmulderpot.com

Aannemers-Restauratie & Molenmakersbedrijf

Molema

V.O.F.

Provincialeweg 4a, 9677 TW Heiligerlee. +0031(0)597 - 591660
info@molemavof.nl www.molemavof.nl

Het Groninger
Landschap

VOOR
GOEDE DOELEN

Steun de molens van Het Groninger Landschap
Word Beschermer

www.groningerlandschap.nl/beschermer of bel (050) 313 59 01

Museale molenvondst

Beeld: Gerrit van Houten Stichting | Tekst: Carien Kremer

Dit is de laatste aflevering van de rubriek Museale molenvondst.

Vanaf 2024 starten wij met een nieuwe rubriek: Uit het molenarchief.

In de Zelfzwichter 2010.1 startte deze rubriek met een museale molenvondst uit de collectie van de Gerrit van Houten Stichting. Het betrof een schilderij met oliemolens aan het Damsterdiep in de winter, geportretteerd in de periode 1884-1886 door de bekende Groninger schilder Gerrit van Houten.

De conservator van de Fraeylemaborg in Slochteren, Carien Kremer, was bereid om namens de Gerrit van Houten Stichting deze rubriek te besluiten. De Stichting is eigenaar van de Fraeylemaborg.

De molens van Gerrit van Houten

Het omvangrijke oeuvre van Gerrit van Houten is liefdevol door zijn familie bewaard. De jongen die vanaf zijn 13e vol passie tekende en schilderde, moest uit gezondheidsoverwegingen stoppen op zijn 24ste. Er kwam een vroegtijdig einde aan zijn veelbelovende talent. Jarenlang hebben zijn broers en zussen de tekeningen, aquarellen en schilderijen zorgvuldig bewaard en uiteindelijk ondergebracht in de Gerrit van Houten Stichting.

Bladerend door de catalogus kom ik veel molens tegen. Mis-

schien niet zo verrassend, Gerrit groeide op aan het Damsterdiep in Groningen, waar zijn vader een houthandel bezat. De molens aan het Damsterdiep verschijnen meerdere malen en met wisselend perspectief: in de sneeuw, in de lente of tijdens een zonsondergang. In een aquarel uit 1883 is naast de molen ook de houtloods zichtbaar, met stapels planken op het erf (GH-A-1601). Gerrit bleef vlak bij huis. Hij schilderde Groningen, en vooral de rand van de stad, waar molens naast schepen, bomen en kerktorens het landschap domineren. Soms als silhouet, soms herkenbaar zoals het schilderij van de Concordia (GH-S-1304).

Van Gerrit van Houten (1866-1934) zijn ongeveer 880 tekeningen, 180 aquarellen, 85 schilderijen en 20 schetsboeken bewaard gebleven. Er vinden wisselende tentoonstellingen van zijn werk plaats op Landgoed Fraeylemaborg. Daar is ook werk van zijn getalenteerde familie te zien, bijvoorbeeld van oom Hendrik Willem Mesdag, wiens schilderij Twee Molens (GH-S-5400) deel uitmaakt van de Gerrit van Houten collectie.

Ander molennieuws

Jubileum Vereniging De Nederlandsche Molen Jubileumactiviteiten

Koninklijk predicaat

Commissaris van de Koning in Noord-Holland Arthur van Dijk heeft het predicaat Koninklijk uitgereikt aan De Nederlandsche Molen. Dit gebeurde tijdens een feestelijke bijeenkomst in molen De Adriaan in Haarlem. De toekenning van het predicaat Koninklijk is letterlijk en figuurlijk een kroon op het werk van De Nederlandsche Molen. De vereniging bestaat dit jaar 100 jaar. Als belangenvereniging zet zij zich sinds 1923 in voor het voortbestaan, malend en draaiend houden van de 1.200 wind- en watermolens van Nederland. Het predicaat Koninklijk symboliseert het respect, de waardering en het vertrouwen van de koning tegenover de ontvanger. Een vereniging moet ten minste honderd jaar bestaan en in die periode een goede

Koninklijk
sinds 2023

reputatie hebben opgebouwd. Het predicaat wordt slechts ter gelegenheid van een bijzonder jubileum verleend.

SIM voor molens omhoog

De Subsidie Instandhouding Rijksmonumenten (SIM) voor molens gaat omhoog dankzij inzet van De Nederlandsche Molen. Molens kennen in tegenstelling tot andere categorieën rijksmonumenten geen maximale subsidiabele kosten op basis van de herbouwwaarde, maar een vast bedrag aan maximale subsidiabele kosten. De Nederlandsche Molen heeft aandacht gevraagd voor indexatie van het maximumbedrag aan subsidiabele kosten voor molens, omdat het huidige maximumbedrag onvoldoende is om de molens goed in stand te kunnen houden. De demissionair staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap heeft nu met ingang van 2024 een wijziging van de Subsidieregeling instandhouding monumenten aangekondigd: het maximumbedrag aan subsidiabele kosten voor molens wordt verhoogd van € 60.000 naar € 72.500.*

Groninger Wind

Vrijdagmiddag 6 oktober kwamen zo'n 75 molenbetrokkenen bij elkaar in Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum voor de eerste editie van Groninger Wind. Molenaars, moleneigenaren, molenmakers en erfgoedliefhebbers kregen drie gevarieerde lezingen te horen die de nodige ruimte gaven om met elkaar in gesprek te gaan. Jan Oomkes, voorzitter van de Stichting De Groninger Poldermolens, beet het spits af met een lezing over de lusten en de lasten van een moleneigenaar. Vervolgens was het woord aan Nicol Perdok en Maartje Wilting van Landschapsbeheer Groningen met hun visie op de Groninger molens in relatie tot het landschap. Jippe Kreuning van De Nederlandsche Molen, tevens molenaar op de Zaanse Schans, wist met prikkelende stellingen de aanwezigen aan het denken te zetten. Tijdens de pauze was er uitgebreid de gelegenheid het museum te bekijken, waarbij uiteraard de kleine zaagmolen De David de meeste aandacht trok. De organiserende partijen, Molenwerkgroep Oost-Groningen, het Gilde van Molenaars afdeling Groningen en Erfgoedpartners, kijken terug op een geslaagde eerste editie en zijn na evaluatie al bezig met het organiseren van de volgende editie in het najaar van 2024.

* Lees de bekendmaking in de Staatscourant

<https://zoek.officielebekendmakingen.nl/stcrt-2023-31778.html>

Molenonderhoud

De onderste steen boven

Door: Ids H. van der Honing | Molenstichting Winsum

Tijdens de eindfase van de restauratie van koren- en pelmolen Aeolus te Adorp worden werkzaamheden in de molen uitgevoerd die niet alledaags zijn. Het betreft werkzaamheden aan het gaande werk van de molen. Dus aan het binnenwerk en de draaiende delen. Een klus daarvan is het vervangen van de maalstenen.

Nieuwe stenen

Met een van onze meest ervaren korenmolenaars, Rolf Wassens,

is gezocht naar het ontwerp van een geschikte maalsteen. Allerlei soorten maalwerk vragen om verschillende stenen. Er zijn stenen voor grof maalwerk (veevoer) en voor fijne bakkersbloem, stenen voor rogge en stenen voor mosterdzaad. Molenstichting Winsum koos voor een tarwesteen, geschikt voor demonstratiemalen en voor demonstratiebillen, dat is het opscherpen van stomp geworden stenen. We kwamen uit bij een gemengd samengestelde steen; een composietsteen bestaande uit scherpe ribbels of kerven ingegoten in cement. Bij billen worden de zachtere

cement tussen de keiharde kerven weggekapt en is de steen weer scherp voor veel maalwerk in de komende maanden. Daarna moet er opnieuw gebild worden.

Na een generatie lang malen, stomp worden, billen en weer malen zijn de stenen zodanig afgesleten dat ze te licht worden en te weinig druk op het maassel geven. De stenen zijn dan toe aan vervanging. Omdat de beide stenen, de ligger en de looper, gelijktijdig slijten worden ze vaak tegelijk vervangen. De stenen van molen Aeolus vertoonden ernstige scheuren waardoor vervangen nodig was.

Zware stenen, transport in de molen

Het vervangen van maalstenen is een forse klus. Ten eerste weegt een nieuwe maalsteen (loper) met een diameter van 1,5 meter ongeveer 1500 kilo en er zitten geen handvatten aan! Ten tweede moet de steen naar een van de bovenste zolders in de molen gebracht worden. En de meeste molens hebben geen lift, alleen smalle trappen!

Hoe wordt dit opgelost? Het gewicht van een nieuwe steen is een vast gegeven. De molenbouwer pakt zijn sterkste lier en sterkste sjobanden. En gelukkig zit in het midden van de molensteen een gat, hier steekt de molenbouwer de sjobanden door. Bovenin de molen zoekt hij een stevige balk waar hij de

kettinglier aan bevestigt. Dan kan het hijsen van de stenen beginnen. Bij het dagelijkse malen in de molen maakt de molenaar gebruik van het luiwerk. Bovenin de molen zit een horizontale as waar een lang touw omheen is geslagen: het luiwerk. Met dit systeem kan de molenaar tarwe in de molen omhoog hijsen. Bij een draaiende molen gaat dit ophijsen op windkracht.

Voor het neerlaten van zakken tarwe en het neer laten van zakken meel zijn in alle zoldervloeren opklapbare luiken gemaakt. Deze luiken zitten recht boven elkaar. Als alle luiken openstaan kan je van de begane grond omhoog kijken naar de horizontale (lui-)as waar het touw zich omheen windt. Deze weg, omhoog en naar beneden, werd vroeger ook voor transport van de oude en nieuwe maalstenen gebruikt. Er is echter één probleempje:

de opklapbare lui luiken zijn te smal om een maalsteen met een diameter van 1,5 meter door te laten. De betekenis dat naast de luiken delen van de vloer gedemonteerd moeten worden. Omdat een molen altijd houten vloeren heeft is het loshalen en weer terugplaatsen van enkele planken goed te doen.

Bij de Aeolus kiest de molenbouwer voor een tussenweg. Hij tilt met een hoogwerker/verreiker de molensteen naar de stelling. Hier zet hij de steen op zijn kant en rolt hem voorzichtig naar de stellingdeur over een spoor van dikke balken. Dit spoor van metalen en houten balken loopt door naar het lui luik dat verbreed is. Daar steekt de molenaar stevige sjobanden door het gat in de molensteen en hijst de kettingtakel de steen een zolder hoger. Bij hijsen van maalstenen wordt het luiwerk op windkracht niet

gebruikt. Wel maakt de molenbouwer gebruik van de weg via de lui luiken.

In molen Aeolus gaan eerst de oude stenen naar beneden. Daarna wordt de vloer van de steenzolder voorbereid op het plaatsen van de nieuwe ligger en looper. Voor neerlaten en hijsen, dus viermaal, maakt de molenbouwer gebruik van dezelfde route.

De werkwijze

De steenkraan pakt de steen op en zwaait hem naar het lui luik in de vloer van de steenzolder. Hier pakt de kettinglier de steen over van de steenkraan. Het gat van het luiwerk is verbreed door het weghalen van planken en een steunbalkje.

De steen zakt naar de stellingzolder en komt met zijn zijkant op de rolbaan te staan. Via deze baan van stalen en houten balken rolt de steen naar de stellingdeur en rolt verder de stelling op. Hier tilt een lier, bevestigd aan de lange spruit, de steen iets van zijn rolbaan en wordt een kwartslag gedraaid. Voor dit rollen en sturen van de steen gebruiken de molenbouwers lange koevoeten.

De steen moet via een rolbaan op de stelling naar een volgend achtkantveld gerold worden. De steen hangt met een groot deel van zijn gewicht aan de lange spruit. Door de molen te kruien rolt en schuift de steen naar de goede positie op de stelling.

Hier neemt de verreiker vanaf de begane grond het takelwerk over. In de stromende regen ging op 13 november 2023 de oude looper naar de grond. Voor het hijsen van de nieuwe stenen kiest de molenbouwer voor dezelfde weg in omgekeerde richting.

De volgende kopij is van

Molenstichting Winsum

Koren- en pelmolen De Jonge Hendrik Den Andel

Oude rotte roewiggen droogden afgelopen zomer zodanig in dat de roeden rammelden in de askop. De zwichtkleppen zaten onvoldoende vast in de loopplaten. De molen werd stilgezet.

Inmiddels zijn nieuwe roewiggen aangebracht. Bij grondig schilderwerk bleek dat de rechte lange schoor zodanig is ingerot dat vervanging volgend jaar noodzakelijk wordt. Draaien voor de prins is mogelijk maar voorlopig geen pelwerk.

Koren- en pelmolen De Meeuw Garnwerd

Rotte voeghoutkappen onder de windpeluw veroorzaakten een verzakking van de bovenas. Lasermetingen gaven aan dat dit een voortschrijdend proces was. Met hulp van GRRG-subsidie restaureert Molenstichting Winsum de voeghoutkappen, voeghoutspanners gaan verder doorbuigen voorkomen. Volgend jaar volgt schilderwerk aan de molen en komen er nieuwe veiligheidsnetten op de stelling.

Koren- en pelmolen De Ster Winsum

De Ster kreeg dit jaar een nieuwe buitenroede. In het gaande werk kwamen nieuwe kammen in de bonkelaar en het bovenwiel. Nieuwe dekkers op het hekwerk vergroten de veiligheid op de stelling. Het vernieuwen van stellingdelen gaat door in het nieuwe jaar.

Korenmolen De Vriendschap

De laatsten van de slechte stellingschoren zijn vervangen. Veel aandacht vergden de zwichtkleppen: de asjes van de tuimellatten sleten weg in de loopplaten en nieuwe asbussen werden

aangebracht. In het nieuwe jaar staan 'bijstoppen' van het rietdek en vervangen van delen kruivloer en boventafelement op het programma.

Koren- en pelmolen Joeswert Feerwerd

Een vroege herfststorm vernielde een stellingschoor op de molen. De stelling verzakte en dreigde neer te storten. De kop van de schoor was door de boktor aangevreten. De molenbouwer hees de stelling weer op hoogte vanuit de askop. Binnen enkele dagen zat een nieuwe schoor op zijn plaats. De andere schoorkoppen werden gecontroleerd en verstevigd. Uitgebreide vervanging en vernieuwing van de elektrische installatie ging voor het goedkeuringsrapport vooraf. Door veelvuldig malen is de looper van het windmaalkoppel te licht geworden. Besloten is de steen met een extra laag cement weer te verzwaren. Schilderwerk in 2024 zal de molen weer glans geven.

Koren- en pelmolen

De Wetsinger Klein Wetsinger

Bij De Wetsinger steken de hekstocken zonder bussen in de roede. Hierdoor snijden de scherpe metaalranden van de roede in het zachte hout. De hekstocken gaan los zitten en zijn beweegbaar, naar voren en naar achteren. Kleine wiggetjes omsluiten het hekstockgat. De bandvang is door de molenbouwer opnieuw afgesteld en

 NIEMAN
MOLENBOUW
ONDERHOUD • RESTAURATIE

Bezoekadres Wierumerschouwsterweg 17
9774 TE Adorp

Postadres Hoofdweg 156
9617 AL Harkstede
niemanmolenbouw@gmail.com
+31 6 20414397

**SPECIALIST
IN MOLENS**

Wij helpen u graag met
advies en begeleiding bij
het behoud van uw molen.

Hoofdstraat W-4a
9951 CC Winsum

KRABBENDAM
RESTAURATIEWERKEN

06 543 85 374
info@krabbendamrestauratiewerken.nl

DISCUS
UW HUISDIEREN SPECIAALZAAK
Ekkelkamp

- * Tropische vissen, aquariums en benodigdheden
- * Hengelsport en benodigdheden
- * Vogels, vissen en knaagdieren
- * Hondensport, dierbenodigdheden
- * Dierverzorging en -apotheek
- * Paarden- en veevoeders
- * Klompen en laarzen

Fa. Ekkelkamp
Rijksstraatweg 135 Haren
tel. 050-535 02 15

tevens is de vangbalk verstoken. Nadat ruim twee jaar geleden het onderlager van de bolspil bij herhaling warm liep is er op De Wetsinger niet meer gemalen. Een nieuw taatslager ligt klaar om gemonteerd te worden.

Openluchtmuseum

Het Hoogeland Warffum

Zaagmolen De David te Warffum

Het gangwerk van de kleine zaagmolen in Openluchtmuseum Het Hoogeland in Warffum is afgelopen zomer nagekeken en opnieuw afgesteld. In het na-jaar kreeg de molen een uitgebreide schilderbeurt. In november heeft de molenmaker een inspectieluik aangebracht in het bovenachtkant om de kleine kap van de molen beter toegankelijk te maken zonder daarvoor het hele dak van de kap te hoeven lichten.

Hilmahuistermolen

Wieringa molenbouwadvis:

Stichting De Groninger Poldermolens

Koningslaagte te Zuidwolde

De gescheurde ezel is vervangen.

Eendracht te Sebaldeburen

De taats en taatspot van één van de vjzels is hersteld.

Hilmahuistermolen te Visvliet

Het schilderwerk is plaatselijk bijgewerkt. Een door houtrot aangetaste kozijnstijl is hersteld en de hengen zijn vernieuwd.

Westerhorner te Grijpskerk

De verbogen zwichtstang is hersteld en de zelfzwichting is afgesteld. Het schilderwerk van het achterkeuvelens is plaatselijk bijgewerkt.

De Onderneming

Zuidwendinger te Groningen

Het schilderwerk van het gevlucht is bijgewerkt en de door houtrot aangetaste delen van de voorzoom zijn vervangen

Molenstichting Onderdendam

Molen Husingo te

Onderdendam

De laminaatvloer op de stellingzolder is vervangen door een houten vloer. De door houtrot aangetaste stellingdeuren zijn hersteld.

Het Groninger Landschap

Fram te Woltersum

De stelling is hersteld, diverse door houtrot aangetaste stellingliggers en stellingdekplanken zijn vervangen.

Germania te Thesinge

De stellingdeuren zijn hersteld, de hengen zijn door een smid gestraald en gecoat. De beschadigde kruiketring is vervangen.

De Vier Winden te Pieterburen

Het gevlucht van de molen wordt momenteel gerestaureerd in het kader van de GRRG, de roeden worden vervangen.

De Lelie te Eenrum

De vang is deugdelijk afgesteld. De maanijzers zijn opnieuw geborgd en opgesloten.

De Onderneming te Vierhuizen

De toegangsdeur is hersteld. De spantring is weer tegen de voeghout gemonteerd en deugdelijk vastgezet.

Nieberter Molen te Niebert

Er zijn schilderwerkzaamheden uitgevoerd aan onderdelen van de kap, staartconstructie en stelling.

Hollands Welvaart te Mensingeweer

De kozijnen van de stellingdeuren zijn hersteld, de kozijnstijlen zijn aan de onderzijde aange-

De Westerhorner

last. Het stellingdek is gereinigd en behandeld. De lekkage ter plaatse van een raam is verholpen. De slaglijst van de toegangsdeur is vernieuwd.

De Hoop te Middelstum

Er is schilderwerk uitgevoerd aan de houten achtkantbekleding en de onderzijde van de kap. Hierbij zijn enkele door houtrot aangetaste delen van het hemeltje vervangen.

Stormvogel te Loppersum

Er is schilderwerk uitgevoerd aan de houten achtkantbekleding, hierbij zijn enkele door houtrot aangetaste planken vervangen. Kistramen zijn plaatselijk hersteld.

Molenstichting Midden- en Oost-Groningen

De Ruiten te Slochteren

De bovenas is omhoog gebracht en het gaande werk is afgesteld.

Stel's Meulen te Harkstede

Het schilderwerk van de staart, kroonlijst en stelling is bijgewerkt. Enkele planken van de romp zijn vervangen.

Westerse molen te Nieuw Scheemda

Het gaande werk is afgesteld en diverse wiggen zijn vervangen. De regenkraag om de bovenas is hersteld.

- Koningslaagte ▲
- De Ruiten ▲
- De Eendracht ▲

Uit de Groninger molenwereld

Molenstichting Midden- en Oost-Groningen

Presentatie/Workshop molens De Noordstar en Windlust

Tijdens een brainstormsessie werd besloten een educatie-presentatie/workshop op te zetten. Daarmee voldoet MsMOG aan de subsidievoorwaarden voor restauratie van het motorhuisje en het terugplaatsen van een oude Bronsmotor bij korenmolen Windlust in Overschild. Mij werd gevraagd een Power Point Presentatie met diverse vragen en opdrachten te maken. Samen met Lex van der Gaag werd in mei 2018 in dorps huis De Pompel de eerste presentatie/workshop gegeven. Daarbij werden de deelnemers na de presentatie in twee groepen verdeeld: de ene groep volgde de workshop, terwijl de andere door Lex op de molen werd rondgeleid. Vervolgens werd er gewisseld.

Na deze positief ontvangen presentatie/workshop werd mij gevraagd, ook voor koren- en pelmolen De Noordstar in Noordbroek iets soortgelijks te ontwikkelen. Na opnieuw een studie omtrent omgevings- en molengeschiedenis is ook voor deze molen een presentatie/workshop gemaakt. De omgevingsgeschiedenis voor de Windlust begint bij de aanleg van de 'Graauwediek' door monniken van klooster Bloemhof te Wittewierum en voor De Noordstar bij de herverdeling en ontginning van kloostergronden na de reformatie.

Vervolgens komen molengeschiedenis, werking van de molen, positie van de molenaar, industriële revolutie, zelfzwichting en een vragenspel met opdrachten aan bod.

De presentatie/workshop voor De Noordstar wordt in de molenschuur en in de molen gegeven door Lo Meijerhof en Taeke Overdijk (molenaar). Voor de Windlust in dorps huis De Pompel en de molen door Lo Meijerhof en Lex van der Gaag (molenaar). Doelgroepen van het programma zijn onder andere verenigingen, clubs, donateurs, recreanten, etc. Tevens is de presentatie geschikt voor familie- en bedrijfsuitjes (minimaal 8 personen, maximaal plusminus 18). De tijdsduur is plusminus 2,5 uur met de mogelijkheid om bij De Noordstar aansluitend een BBQ te laten verzorgen.

Inmiddels is het programma al diverse keren naar volle tevredenheid aan zeer uiteenlopende groepen aangeboden en staat de volgende presentatie/

workshop alweer genoteerd. Heeft u belangstelling om met een groep hieraan deel te nemen, meldt u zich dan aan via: workshop-noordstar@msmog.nl, dan doen wij ons best, om er ook voor u een gezellig en leerzaam uitje van te maken.

Lo Meijerhof

Het Leerteam van de Molenstichting Midden- en Oost- Groningen (deel 1)

Al sinds 2009 proberen we het Gilde van Molenaars te bewegen om een kortere opleiding op te zetten. Maar in 2018 was dat nog steeds niet gelukt. Ondertussen dreigden onze molens stil te komen staan. Daarom is rond die tijd molenaar, opleider en instructeur Henk Klöpping begonnen met het opzetten van een lokale opleiding. Aan de basis lag het vereenvoudigd weerboek, dat Henk al had geschreven voor de Gilde van Molenaars-opleiding. Achterliggende gedachte: het aantal molenaars loopt terug en nieuwkomers zien vaak op tegen de twee, drie jaar theorie en praktijk voordat ze zelfstandig op een molen aan de slag kunnen. Het weerboek werd onderdeel van de nieuwe modulaire opleiding, maar dan wél een verkorte van 23 weken, waarbij de cursist geen molenaar, maar 'moleninstandhouder' kan worden. Dat houdt in, dat je na afronding van de opleiding en na goedkeuring door het bestuur van de stichting voor één type molen bevoegd bent, namelijk die molen, die je zelf gekozen hebt en waar je gedurende de gehele opleidingsperiode gewerkt hebt.

Een jaar later werd het Leerteam opgericht, waarvan Henk Klöpping, Reint Huizenga (bestuursvoorzitter), Lex van der Gaag (molenaar, opleider en instructeur) en Harry Westerhof (lid van het toenmalige bestuur) deel uitmaakten. Hun eerste gezamenlijke notitie kreeg de titel '*De moleninstandhouder – op weg naar meer draaiende molens*'. De CEMI-opleiding stond in de steigers (CEMI = **C**ertificaat **M**olen**I**nstandhouder). Omdat een opleiding binnen heldere kwaliteitskaders moet worden gegeven werd voor toekomstige CEMI - instructeurs een handboek didactiek ge-

schreven. Het boek bevat hoofdstukken waarin óók de CEMI-opleiding tot instandhouder wordt beschreven. Er werd aanvullend lesmateriaal gemaakt, er werden examens geschreven en afgenomen, per molen een lespad gemaakt én lesgegeven.

Tegenwoordig bestaat het Leerteam uit Henk Klöpping, Reint Huizenga, Lex van der Gaag en twee oud-docenten/molengidsen: Lo Meijerhof en Annet Brinkgreve.

De afgelopen jaren heeft een aantal kandidaten de CEMI-opleiding met succes afgerond. Dit jaar (2023) leidt het team vijf nieuwe moleninstandhouders op, waarvan er één de opleiding voor de tweede keer doet, omdat hij na de zelfzwichting ook wil leren werken op een poldermolen met Oudhollands gevlucht. Het modulaire karakter van de opleiding levert hem behoorlijk wat voordeel op, want hij hoeft de examens 'Weerkunde', 'Valbeveiliging' en 'Veiligheid' niet opnieuw te doen. Echter wél het examen 'Molenbouw', want er is immers verschil in onderdelen tussen de twee molentypen. En natuurlijk het praktijkexamen.

Leerlingen vinden de opleiding boeiend, maar niet altijd makkelijk. Vooral de theorie-examens vinden ze pittig en soms is er dan ook een herhaling (herexamen) nodig. Op zich niet ongebruikelijk, maar er zit een maximum aan het aantal herkansingen: men kan dat drie keer doen. Lukt het niet, dan volgt uitsluiting voor twee jaren. Dat klinkt hard, is dat wel nodig? Zijn we niet allemaal vrijwilligers? Moet dat nou zo?

Ja, dat moet zo. Immers, de instandhouder mag straks zelfstandig aan het werk op een levensgevaarlijk, open en zeer kostbaar instrument. Als hij of zij niet de kennis en kunde heeft is het niet verantwoord. Het is en blijft vrijwilligerswerk, met de nadruk op 'werk'. Je moet het wel kunnen.

Dit jaar stromen er voor het eerst leerlingen vanuit het CEMI- traject door naar de Gilde van Molenaars-opleiding. Ons traject is zodanig opgezet, dat het goed aansluit bij dat van het Gilde van

Molenaars. We gebruiken hetzelfde lesmateriaal, leerlingen zijn al lid van het Gilde en krijgen bijvoorbeeld ook de Gildebrief. De stap richting Gilde van Molenaars is dan ook niet zo groot. Drie leerlingen hebben al aangegeven, dat ze na de CEMI-opleiding door willen voor molenaar.

Het Gilde van Molenaars is overigens óók in beweging: er is een commissie verbetering opleiding ingesteld. CEMI-instandhouders, die overstappen naar het Gilde van Molenaars hebben het grote voordeel, dat ze al zelfstandig op een molen werken/draaien.

Als Leerteam bekijken we voortdurend of de opleiding op een verantwoorde manier misschien nog wat eenvoudiger kan. Dat is geen sinecure, maar wél onze taak!

(dit is deel 1 van een aantal artikelen over het Leerteam van de MsMOG)

Henk Klöpping en Annet Brinkgreve

<http://www.ms Mog.nl>

Het Gilde van Molenaars afdeling Groningen

Gildenieuws najaar 2023

Jubilea: Martin van Doornik 40 jaar molenaar

Martin van Doornik (1951) begon zijn opleiding tot (vrijwillig) molenaar bij Bernard Dijk in Vierhuizen op 14 november 1981. Op 3 oktober 1983 slaagde hij op korenmolen De Zwaluw in Hoogeveen voor het molenaarsexamen. Sindsdien is hij op verschillende molens in de provincie Groningen als molenaar actief geweest, inmiddels alweer vele

Foto: Harmannus Noot

jaren op korenmolen Entreprise in Kolham. Zijn werk bij een drukkerij zorgde ervoor dat hij met name gedurende de jaren tachtig en begin jaren negentig zijn steentje bijdroeg aan de redactie van *de Zelfzwichter*. Ook het vele werk dat hij heeft verricht op het gebied van optekenen van molenassen en het inventariseren van allerlei technische details van alle nog bestaande Groninger molens, moet zeker genoemd worden. Met name de Molendatabase en ook het Groninger Molenarchief hebben veel te danken aan deze inventarisaties. We willen Martin hierbij nogmaals van harte feliciteren met zijn jubileum en wensen hem nog vele jaren draaiplezier!

Foto: Jelte Oosterhuis

Gouden Zelfzwichter voor Rolf Wassens

Ambachtelijk korenmolenaar Rolf Wassens kreeg op 22 november in de voormalige raadzaal van het Berlagehuis in Usquert uit handen van voorzitter Johan van Dijk van de afdeling Groningen van het Gilde van Molenaars (GVM) de eerste 'Gouden Zelfzwichter' uitgereikt. Dit mede vanwege zijn uitzonderlijke verdiensten als beroepsmolenaar op koren- en pelmolen Joeswert in Feerwerd, maar ook zeker omdat hij als eerste lid van de Groninger afdeling van het GVM het vijftigjarig jubileum van het behalen van zijn getuigschrift mocht bereiken. Onder toezien oog van zijn echtgenote Johanna en enkele molenvrienden kreeg hij tot zijn verrassing, hij kwam voor een interview naar Usquert, het kleinood opgespeld. Eerder dit jaar werd Rolf vanwege zijn bijzondere verdiensten benoemd tot Ridder in de Orde van Oranje-Nassau. Elders in de Zelfzwichter valt het interview met Rolf te lezen.

Examens

Op 29 september kwam de examencommissie van De Hollandsche Molen naar koren- en pelmolen Hollands Welvaart in Mensingeweer om een drietal kandidaten te examineren. Zowel Henk van der Mast uit Ubbena, Albert Meijering uit Zuidlaren als Jefta Tuininga uit Usquert slaagden voor hun examens. Wij feliciteren ze hierbij graag en wen-

sen ze heel veel draaiplezier in de toekomst. Bij het verschijnen van dit nummer, medio december, doen twee kandidaten voor een afvaardiging van het afdelingsbestuur toelatingsexamen op koren- en pelmolen De Ster in Winsum. We wensen hen veel succes!

Molenwerkgroep Oost-Groningen

De uitdagingen van de Molenwerkgroep Oost-Groningen

De molenaars van de Molenwerkgroep Oost-Groningen kenden in 2023 een uitdagend jaar.

Normale programma

Na meerdere geïsoleerde coronajaren wilden we graag ons 'normale' programma weer kunnen uitvoeren en met complete molenaarsteams de molens draaien. Er wordt meegedaan aan de bekende molenweekeinden, we ontvangen het liefst zoveel mogelijk bezoekers, de jaarlijkse excursie is weer in het voorjaar, de diverse bijeenkomsten staan gepland en gaan door, etc.

Samenwerking Hanzehogeschool

Eind 2022 werd in samenwerking met de Hanzehogeschool te Groningen een projectopdracht gestart om onze werkgroep eens tegen het licht te houden: wat kunnen en willen we betekenen voor de molenwereld. In het voorjaar presenteerden de enthousiaste Hanzestudenten hun frisse bevindingen. Ga vooral door met wat je nu al goed doet, gebruik nog meer jullie aanwezige kennis, denk aan het organiseren van 'taakgerichte activiteiten' en optimaliseer jullie externe presentatie. Een voorbeeld van een taakgerichte activiteit werd direct al in de praktijk gebracht: een aantal

molenaars bracht een bezoek aan de molenmaker Vaags te Aalten.

Ongeplande en geplande stilstanden

Ondertussen werden we geconfronteerd met een opkomende nieuwe epidemie: besmette roeden met als gevolg de kans op een roedebreuk. Een molen in de provincie Groningen, De Dellen te Nieuw Scheemda, maakte enkele jaren geleden een roedebreuk mee, gelukkig zonder persoonlijke ongelukken, maar de directe schade aan de molen was hoog. Uit voorzorg worden oudere roeden van molens in Nederland nu onderzocht en te kortkomingen worden inderdaad gevonden. Veelal volgt op een 'verdachte' roede het stilzetten van de betrokken molen. Ook in onze Oost-Groningse regio overkwam dit inmiddels molens, waaronder de Edens te Winschoten, De Onrust te Oude Pekela en recent Udema's Molen te Ganzedijk en de Weddermarke te Wedderveer. Het eind is waarschijnlijk nog niet in zicht, er volgen er nog meer.

De Gemeente Westerwolde besloot in 2023 al haar vijf molens een grote onderhoudsbeurt te geven. De reparaties omvatten onder andere de volgende onderdelen: Veldkamp's Meul'n te Bellingwolde: een nieuwe stellingvloer, nieuwe lange spruiten en aanbrenge van een versteviging van de stenen muur onder de kruiring, Nieman's Meul'n te Veelerveen: bekleding romp en kap, De Korenbloem te Vriescheloo: geheel nieuw gevlucht en bekleding romp en kap, de standerdt te Bourtange: bekleding van het dak van de kast, nieuwe op-langers en reparaties aan borstroede en askop en Ter Haar: nieuwe windpeluw. De molens stonden natuurlijk een langere periode stil. Hulde uiteraard aan de Gemeente Westerwolde. Door deze grote onderhoudsklussen zijn de molens weer in goede staat gebracht.

Alle ongeplande (roeden) en geplande (onderhoud) stilstanden hadden en hebben nog steeds een forse impact op onze molenaars, we hadden toch zo graag weer in 2023 'gewoon' willen draaien.

Molenaars In Opleiding

Toeval bestaat niet, juist in 2023 kent de Molenwerkgroep een tiental Molenaars In Opleiding (MiO). Ook nog met een mooie mix van jonger en ouder en vrouw en man. Onze jongste (jeugd) MIO is zelfs nog maar 12 jaar. Het is prachtig om zo'n enthousiaste jongen, uiteraard met een aangepast programma, de gelegenheid te geven zijn grote hobby uit te oefenen.

Echter tien MiO's en veel stilstaande molens, waaronder drie lesmolens (de Edens, Udema's en De Korenbloem) maken het kunnen lesgeven er niet gemakkelijker op. De oplossing werd snel gevonden, molenaars kunnen goed improviseren. Molen Dijkstra te Winschoten wordt in drie ploegendiensten bedreven op de vrijdagen en zaterdag.

Krachtenbundeling

De Gilde van Molenaars afdeling Groningen, Erfgoedpartners en de Molenwerkgroep Oost-Groningen bundelden de afzonderlijke krachten met als resultaat het evenement 'Groninger Wind' op 6 oktober jongstleden in Openluchtmuseum Het Hoogeland te Warffum. De deelnemers en organisatoren zijn van mening dat het evenement geslaagd is.

Continuïteit

De Molenwerkgroep kijkt al vooruit naar de uitdagingen in 2024. We vieren daarin ons 50-jarige jubileum. Er zijn voldoende ideeën en we kunnen gebruikmaken van de Hanzeresultaten. De roeden blijven ons zorgen geven. De verwachting is dat meerdere Molenaars in Opleiding hun examens volgend jaar doen. Uiteindelijk blijven we met zijn allen zorgdragen voor de continuïteit van ons draaiende en levende cultureel erfgoed.

Bestuur van de Molenwerkgroep Oost-Groningen

*Krimstermolen bij Zuidwolde.
Foto: Archief Erfgoedpartners*